

אור אגרת המוסר ישראל

האדם חפשי בדמיונו, ואסור במושכלו. דמיונו מוליכו שובב בדרך לב רצונו, כל יחת מהעתיר הוראי, עת יפקוד ה' על כל מפעליו, ובשפטים קשים יוסר, כל ילכד זר בנללו, הוא לכדו ישא פרי המאו, אחר הוא, עושה העבירה והנענש. מרה היא, כל יאמר האדם זה הלי ואשאנו :

פגעי התבל מצערים המה, למכביר, מול ענשי העבירות; תנעל נפש האדם למדי, יום לשנה יחשב. אוי לדמיון, אויב הרע הלזה, מדינו הוא, בכחנו להרחיקו. בתחנו און קשבת אל השכל, להשכיל על דבר אמת, לחשוב שכר עבירה נגר הפסדה; ומה נעשה, הדמיון נחל שומף, והשכל יטבע, אם לא נוליכנו באניה, היא רגשת הנפש וסערת הרוח :

בבל הדברים והעניינים יש כלל ופרט, (או סוגי ומיני ואיש), חס און כלל און פרט, כי און פרט אלא מה שבכלל, אכן יש כלל אף באון פרט מולאת. אי לזאת, ראשית כל דבר הוא הכלל, וממנו הפרטים ימשכו :

עתה נסקיף נא בעבודתנו המחוייבת לבורחטו יחברך, הלא דבר הוא, מה הוא הכלל אשר ממנו נשאב הפרטים :

בלי דעת ובלי חכמה, נכיר, שהאמונה המרחפת בנו, שהאליהם שופט הוא, לחת לאיש כפרי מעללו, (אם רע ומר דרכו יוסר בעונשים רעים, אם בעולם הזה, או בעולם הבא עולם הנאחי, כל ידע חוטא ערכה, עד כמה חגדל למעלה ראש באיכות ובכמות. ואם זך ואם ישר פעלו, לעומתו ברזק יאמר, בהענוגים נשאים בעולם הזה, וביותר בעולם הבא, בעדן נפלא למעלה הרבה משכל והרגש חושי), היא ראשית מלעדנו לעבודתו יחברך :

הוא מלאמר חו"ל (מכות כ"ד): בא חבוקק והעמידן על אחת, ולדיק באמונתו יהיה וכו', ומלאמר חו"ל (בבא בתרא ע"ח). ע"כ יאמרו המושלים צולו חשבון כו', הפסד מזהו כנגד שכרה ושכר עבירה כנגד הפסדה :

אכן למורת רוח ודחבון לב, כח הכללי הזה, רק מסתחר צנו, נחבא במלפני הלב כל יראה החולה, חס לא נשים לב לשדר ארמת לבנו בהרחבת רעיוני המוסר. אי לזאת גם הכח הכללי הלזה כל ישלח פארוחיו על האצברים לאחסרם במאסר היראה. ומה הכלל לא ימשט הפרטים, להשמר מהעבירות המתרגשות. וכשלים אונחו בכל עת בעבירות רמות עד שמים יגיעו, בחטאי השון באון מעטור לחומט, ובעסקי מנשא ומחן למכביר, ובטול חורב של כלנה. ובכלל, בכל האצברים כמעט און צמו מהוה, למחבון היטב איש לפי ערכו, של הגדול מחבירו יצרו גדול ממנו (סוכה לב), וכשל

כי לכלב הו (כדרשת רז"ל) הוא טוב מן האריות
המה, כדרשת רז"ל (צילקוט במקומו), שכל
זמן שאדם חי יש לו צטחון והקוה לעשות
תשובה וכיון שמה אברה תקותו כו' :

אי לזאת, כל עוד נשמתנו בקרבני, נמחר
נחיתה לפלס דרכנו לטוב, אכן ע"י אכן
הנגף ירע הדרך לנגדנו. לא נחרד ניוס הניחה
גם אם צפיו נזכירו, כמאמר רז"ל (שבת ל"ח):
שמה האמר שמה היא כו', גם אם ענינו
רואה מיתה בני אדם כמותו, לא התן עוז
בנפשו לטוב בכל לב לבוראו, אשר לבוף נבוא
לפניו למשפט ויהוכח עמו על כל רוע מפעליו,
היך מאמר הכתוב (קהלת ז' צ') עוב ללכת אל
בית אכל מלכת אל בית משהה באשר הוא
סוף כל האדם והחן יתן אל לבו. אין זאת, כי
אם רבוי הטוות שטמטמו לבנו ויהי לאכן,
כדרשת רז"ל (יומא ל"ט) על הפסוק (ויקרא י"ח)
ולא תטמאו בהם ונטמאתם בהם אל תקרי
ונטמאתם אלא ונטמאתם כו'. ולכן גם עוותינו
נסתרים מלפניו, ולא נרגיש בהם במהרה,
כמאמר רז"ל (קדושין מ') כיון שעבר אדם
עבירה ושנה כו' נעשית לו כהיתר, והן
מכבדים אותנו ליום הדין, כמאמר רבותינו
ז"ל (ע"ז י"ח) עוות שאדם דש בעקבו כו' הן
מסבין כו'. עתה האם אברה תקותנו מ"ז,
אין מזור לנו חליה:

אחת היא מלאנו, הכמה ולינה מלאכה,
נשיח נא מעט וירוח לנו :

נשימה לב להתבונן בענין העבירות, ונראה
כי שמים הנה בסוגיהם: האמת,
נוצעת מהתארה הנפרזה, לאהוב הערב לשעתו,
לכלי השקוף הנולד, אם כי מרה תהיה
באחרונה. נמלא דוגמהה מה גם בעניני
העולם, האיש הסכל, ובפרט החולה לחולשת
שכלו, יאהב לחשוף לאכול את הערב לחכו,
וישכח כי זה יביאנו לתחלה נפרזה. לכך אמרו
רז"ל (אבות) איזה חכם הרואה את הנולד,
הוא מאמר רז"ל (סוטה ג') אין אדם עובר
עבירה

ונכשל בעבירות נשאות ורמות, אשר אם גם
לחשבה לבצנו כחומים נחשבו, אין רואה גדלה
(נגד עבירות ההמון). רק אם נשקופס ע"י
כלי המחזה (הנגדלת דבר גדול למאד, הנראה
לחולשת רוחנו בקטן, כמו הכוכבים אשר גדלים
יותר מכדור הארץ, ונראים כנקודות קטנות,
וע"י כלי המחזה נראים יותר גדולים מעט,
ובחמת אין ערוך לגדלם. כן הדבר הזה), הוא
השכל הנכון, ע"פ התורה הנלמנה, נמלא אהם
חמורים הרבה באיכותם ציטר שאת יותר עו' :

הוא הדבר אשר נוכל להעמיס בדברי רז"ל
(יומא ט'): מוקדש ראשון מפני מה
חרב, מפני שלשה דברים שהיו בו ע"ז ג"ע
וש"ד, אבל מוקדש שני שהיו עוסקין בחורה
ובמלות וגמילות חסדים מפני מה חרב מפני
שהיתה בו נהלת חס, ר' יוחנן ור"א דאמרי
חרויהו ראשונים שנהגלה עונם נהגלה קאם,
אחרונים שלא נהגלה עונם לא נהגלה קאם
(הענין שנהגלה עונם של הראשונים, להיותן
עבירות חמורות לעין הרואה באין פנות אל
הבינה, אבל עוות האחרונים כל יראו רק
למתבונן היטב הדק גדול חומרם למעלה
למעלה להפלא, משהעפות לפרטי הטאים עולמים
באין מעור ר"ל) כו', ובאלו שם המורא,
ראשונים פדיפי או אחרונים עדיפי, והשיבו,
חנו עיניכם בבירה שחורה לראשונים ולא חורה
לאחרונים. הוא הדבר אשר דברנו למעלה, כי
הגדול מחבירו, (כמו בבית שני שהיו עוסקים
בחורה וכו') ירו גדול, ומכשילו בחטאים
עלומים, נודעו למשכיל על דבר אמת גדול
איכותם להרע :

עתה, בכל החופנים אשר יתיצב האדם,
מה יעשה, יום המות מכל מכוסה,
פחאוס יבוא, והאלהים יפקוד את כל יעשה
אשר עשה מספר מפקד ימי חייו, אחת מהן לא
נשדרה, ומר נמות תהיה האחרית באין מנוס
ומבלט להגלל. הוא מאמר הכתוב (קהלת ט'
ד') כי מי אשר יתובר אל כל החיים יש בטחון,

אור

אגרת המוסר

ישראל

נג

עבירה אלא ח"כ נכנסה בו רוח שטוח. וזה כל עמל האדם לעבודתו יתברך, לחשוב ולהתבונן ביראת ה' בפחד ענשו ע"י ספרי המוסר והאגרות ח"ל, עד אשר באזינו ישמע כמעט בעיניו יראה העונש הגדול בכמות ואיכות נכב לנגד עיניו, כמאמר רז"ל (סנהדרין ז') לעולם יראה דיון, (להיותו עלול להשגל, וה"ה כל אדם. להשמר מפני רע מעבירות הממורות) כאלו כו' גיהנם פתוחה לו מתחתיו. ואם כה יעשה האדם ולבבו יבין, ושם ורפא לו :

אכן

רבה רעת האדם בארץ, אין דורש בלדק ואין משכיל ביראת ה', לקבוע עתים סדורות בעמל היראה, ללדות מי חבונה מהאמונה הנחבאה ומכוונת במחבואי הלב, להרחיבה ולסעדה, לתת לה הוקף ועזו, לשים המשרה על שכמה, למשול על האיברים לבל יפרצו נדרה וכחורה יעשו. וזה הסוג השני דוגמת זה הדבר לא מלאנו בעיני העולם, אין איש שגרות מרחפות ממול פניו, אשר לא יקח לו עת לחשוב מחשבות להגלל מהן. אי לזאת, גם אין התאוה כיבחה, פליחה היא העבירה כלו, וזה שמה פלאי, לבלי שום על לב להתבונן ביראת ה' ובמוסר ענשו, עבירות כאלו לא יוכלו היות נסוג הראשון, יען אין די בהתאוה להיות כיבחה, רק הן מרוחניות הטומאה המולפפת את האדם להחטאו, וביותר בחטאי הדבור, כי מה יחרון לבעל הלשון, כמאמר רז"ל (ערכין ט"ו) ע"ש :

בזאת

מלאנו פשר דבר בין השיטות, בענין יא' הרע וילך טוב מה המה, השיטה האחת היא השיטה הנודעת, כי ילך הרע, הוא גם הטומאה באדם המובילו לפשעים, וילך הטוב הוא כה הקדושה באדם המובילו לטוב. היא שיטה רוב המהברים הגדולים. והשיטה השניה היא, שי'לך הרע הוא כה תאוה האדם, המשקפה אל כל דבר הערב לשעמו, אותו תאספו אל בינה ובו חדבק להחבה, וילך טוב הוא השכל הישר הנופה ומצוי להגולד, הוא פחד יראת ה' ית"ש ומשפטיו הרעים למרבה. ונותר בדבר המושיל, לכבוש התאוה, למען

יתעדן באחרונה בעונג נפלא, אשר אין די באר יקרת הפארתה. באשר אהנו רואים בכל עת עיני האדם מחלפים, כל אחד נדבק יותר לעבירה אחרת, יש אשר חטאתו הגדל יותר בביטול תורה ממשל ומתן באמונה ונתינת לדיקה ויש להיפך, וכן בכל העבירות אין אדם דומה לחבירו. ואילו היה ה"ה"ר רק כה הטומאה המפתה, מדוע לא תלפף את כל ב"ח בטהו (אם לא נשקף על שרשיהם למעלה). אמנם אם נאמר כי ה"ה"ר הוא כה התאוה. הדבר נכון, כי תאוה האדם תלויה במנוי (לידתו והרכבתו שעתו ועניו), ומנוי ב"ח מחלפים, לזאת גם עוונותיהם מחלפים. אכן גם בזה לא יחכן, הלא עיניו רואות ב"ח עושים עבירות עלומות, שאין תאוה גורמת להם כ"כ. ולפעמים התאוה מנגדה, כמו האדם החפץ ומשחוקק הרבה אל הכבוד המדומה, ובכבוד מזה חגל נפשו וכיוצא בזה, אין זאת כ"ח רוח הטומאה המבלבלו להרע גם נגד תשוקתו ההבלית :

מזה

נראה בעיני. כי שתי השיטות נכונות. ה"ה"ר, הוא כה התאוה, וגם יש בו רוח הטומאה. וכן ילך הטוב, הוא השכל הנכון (שלא נתקלקל ע"י העבירות והתאוות) הרואה את המולד, וגם יש רוח הקדושה באדם :

והנה

בשני האדדים, ישנו באדם גשמי ורוחני, כענין בריאת האדם עלמו גופני ונפשי. הגופני נראה לעין בשר, והנפשי נודע מפעולות ועיני הנוף. התבולות האדם ומזימותיו להחזיק הגפש בנוף, המה רק בנוף לבדו, לחומכו באכילות טובות ובשמירות מעלות מכל נזק ופגע רע, ובה ישמר נפשו בגופו, אין מבוא בטבעי (ע"פ רוחניות, לפי האמת, עיקר שמירת הנפש בנוף חלוי רק בנפש, לפי עבודתה לצוראה ית"ש). לעשות תחבולה בנפש להחזיק בנוף: כי אין רואה ואין מרגישה לזדה, ומה יעשה בה בן צעדות ה' ית"ש, עיקר התחבולה להחזיק את ה"ל"ט לפי שתי השיטות. היותו כה הקדושה והבכל הנכון (אשר לא נתקלקל), ולדעת

ולדמות אה היא"ר הוא כח הטומאה והתאוה. הלוי בצחינה הגופנית, להאבילו מאכלים טובים, המה התבוננות היראה והמוסר הנובעים מהחורה הטמורה:

הוא מאמר רז"ל (בבא בתרא ט"ז) בקש חיוב לפטור אה כל העולם כולו מן הדין. אמר לפני רבש"ע בראת שור פרסותיו סדוקות בראת חמור פרסותיו קלוטות, בראת ג"ע בראת גיהנם, בראת נדיקים בראת רשעים, מי מעבד על ירך, ומאי אהדרו ליה חבירה לחיוב (חיוב ט"ז) אף אהה חפר יראה והגרע שיהה לפני אל, ברה הקב"ה ית"ר ברה לו חורה הבלין בו. בזה הורונו חז"ל, כי תבלין של תורה, היא היראה הנובעת ממנה, כמאמר הכתוב (הל"ל) חפר יראה, והיא צחינה גשמית, מובנת לעיני בשר, כיבת רפואתה לחולי הנפש, אם ימים האדם לבו ונפשו אל יראת החורה. אם בכלל, לידע ולהבין מהחורה, כי לכל עבירה יש עונש עלום ונורא, ולכל מילה יש שכר נעלה מאד. אם צפרע, והוא העיקר, ללימוד הורה כל עבירה ועבירה לבדה, לגאווה חורת הגאווה, למשא ומתן בלמונה הלקי החורה אשר לעינים שבין אדם לחבירו בעסקי העולם וברוניה, וכן לכל מילה ולכל עבירה אה חורתה:

הנשגב והעיקר בשימוש רפואות החורה לתהלוה היר, הוא ללימוד צעון ועיון עמוק היטב, דיני העבירה עלתה, ההלכה עם כל הטיפוה. כי טינינו הרואות הדבה מהעבירות אשר האדם מנע מהם בטבע, ולא יעבור עליהם אף גם בעת אשר יחלנו לזה חיזה דבר, וישנם עבירות חמורות מהלנו, והאדם הזה בעלמו יעבור עליהם בנקל. ד"מ, הלק גדול מאחב"י כמעט רובם כולם לא יחלנו, בלי נטילת ידיים חלילה, אף גם בעת אשר ירעבו וילטעו הרבה. ובלבון הרע החמורה, בנקל יעברו עליה גם בלי תאוה גדולה. ועתה הגו רוחים כי עיקר השמירה מהעבירה היא, רק לעשות אה ההרגל (השינוי) טבע אלל האדם, ע"כ אף אם יתאמן האדם הלזה ללכת

בדרכי המוסר, ליגע עלמו בהשמירה מלשון הרע עם כל חושיו ורעיוניו כילות, בכל אה, כל עוד שלא נחלף טבעו והרגלו בזה שלא יהיה לו שום חפץ טבעי לספר לשון הרע, יותר יעבור בנקל על לשה"ר מאשר יחלל בלי נטילת ידיים חלילה. וכן הוא הענין בכל מיני עבירות, הכל לפי האדם והזמן והמחוז, כי גם לא כל המחוזות שוים בזה, כ"א מחלפים צעונים, כל מחוז יש לו עבירות אחרות אשר ישמר אללם בנקל ומרוחק מהם בטבע. וזאת הלא ידוע, כי השתנות הטבע תולד רק מלימוד והרגל רב, ולכן היסוד העקרי והעמוד הנכון, להכין אה עלמו לשמירה מהעבירות ועשיית המצות, הוא רק הלימוד הרב בהלכה זו הנוגעת לעבירה זו או למצוה זו, ובפרט צעיון הדק היטב, כי זה הלימוד עושה קנין חזק בנפש, להיות העבירה מרוחקת ממנו בטבע:

כדומה במחוזותיו אלו, תהלה לאל חיסורי נבלות וטריפות ודומיהם מושבעים בנפשות הישראלי, עד אשר לא ירך שום איש לחכות טבעו ותאוותו להתרחק מהם, כי המה לו לזרא. הלא לא יעלה חלילה על לב שום אחד ממוכרי בשר כשר, להתרפות מלדרוש אלל המורה לרק, במלאו שום דבר שיש בו חשש טריפות בחיברים הפנימיים, עם היות לו לפעמים צענין כזה הפסד מרובה, מורח שמים עליו בטבעו והרגלו, חלילה לו מרשע, להכשיל אה ישראל:

ואולם בעומותיו הרבים, במשא ובמתן הוא בהיפק, רוב בני אדם לא ידרשו על חשש גול ועושה מעלמם. טרם יחבעו חבירו, ומיהם אשר גם אחר החבישה יעשה תחבולות מרמה או יעין. והלא בתורה הכל שוה, זה לית וזה ל"ת, כפי ענין התורה ומשפטיה, ובשר בשדה טרפה לא תחבלו, לא תחבל כל גבלה, או לא תעשוק את רעך, ולא תגזול, ודומיהם. וכמו שהוטבע בנפש הישראלי, שכל מיני ערפות שוים אללו, וכל אשר יורה המורה כי הוא טרפה מרוחק אללו ובחורה יעשה, כן בממון, הלא כל מה שע"פ החורה שייך לחבירו הוי גול ועובר

אור   אגרת המוסר   **ישראל**   **נד**

ועובר בלא הגזול. ואנחנו רואים שצוה"ר חסילו הלומדים וכמעט גם היראים, אינם נוהרים כראות בלא הגזול, אשר יוהכ"פ וגם המיתה אינם מוכפרין עליה :

אכן אם ישים האדם לבו ונפשו, ללמוד ההלכות השייכות למומן בעיון, גמרא ופוסקים איש לפי ערכו, ובפרט אם המרכז יהיה על חכונת איסור והיתר, לידע איך להשתמר מגזל, (אף אם לא יקיים בתחילה, כי התאווה רבה בזה, וגם רחוק הדבר מהרגל המדיני), מה רב כחה להשריש לאט לאט קנין רב בנפש, עד אשר יהיה שזה בעיניו שאלות או"ה ושאלות השייכים למומן. כן אם האדם נכשל ר"ל בעצירה אשר אין העולם רגילין בה, כמו בניאוף וכיואל, כמאמרם ז"ל משוטן בעריות, ותקף עליו ילכו שטעשה לו כהיתר ר"ל, עיקר רפואתו (לכד התבוננות היראה והמוסר מהגדות ומדרשי חז"ל ובפרי מוסר השייכים לזה), הוא לימוד ההלכות השייכים לזה בעיון, ובפרט ע"מ לעשות זאת תחת פריה לאט לאט, ולהת עוז בנפש להשמר מעט משאלו החתית, לכה"פ מלעשות את העצירה בנתינת להכעים *), עד אשר תוכל חת כחה, ע"י עסק רב בהלכות השייכים

והנה אם נשקף בעין חודרת נראה, כי החבולותיו למרכז רפואת הילך הרע, המה רק בנתינת הגשמית, היא התבוננות היראה ולימוד ההלכות כל"ל. כי הרפואה השניה, היא בנתינת הרוחנית, בלא מניאל, וע"כ תקרא רפואה מקריית, כי מלות לימוד החורה, היא מ"ע צפני ענמה, תלויה בגדרה המבואר בה"ח"ת, איך להתנהג בה נגד עיני העולם, איך נפקח מינה בהתנחה, איך ילכו של אדם מתגבר עליו, אם מעט ואם הרבה, והאדם לריך ללמוד תמיד לקיים מלות ח"ת כראוי

גם אלה מדברי הנאון זצ"ל

* בתחלה ישחמש כמה שאין ילכו חוקפו לזה, כדאשכחן בגמרא (חולין ד') בזומר לחיאבון, שהחמץ שהיה צביון בפסח ועבר על כל יראה, מחליפה אחר הפסח להקל האיסור (כפירש"י שם), ובמקומו על זה דודאי עושה כן. ואיך לא נבוש ולבנו כל יום כמים, בראותה שפלות נפשו נגד דורות הראשונים, שהזומר לפנים, אשר החזיק חמץ בפסח צביון, היתה לו קניה טבעית להקל איסורו בהדבר ההוא, כמה שאין לו חלואה. ובדורותינו צוה"ר אכתו טופלים בגדר להכעים, בעצירות אשר הורגלנו, לא נשים לב, להחליף החלואה בהם להקל האיסור, ורעתנו רבה כדן מומר להכעים ר"ל. ורואים אנחנו אשר גם לרינת נשתנה בזמן הזה, כמ"ש הצי"ה (יו"ד סימן ב' ס"ק ב') וז"ל : מומר אוכל נבלות לחיאבון, ונראה דעכשו בזמננו, מי שהוא חשוד לאכול נבלות לחיאבון, איך אוכלין מומנו שום דבר מאכל, שיש לחוש בו חשש איסור לבוס דבר שבקדושה, (ר"ל שחשוד הוא לעשות אף שלא לחיאבון, אט"פ שלפנינו לא הוחזק אלא לאכול לחיאבון), ומכל שכן שלא ליתן לו סכין בדוק לבחוש ולאכול משחיתתו (שהיה מותר מדינת דגמרא), ומי שעושה דבר זה, מומר יחשב לכל החורה כולה :

לדעת ולהכיר את חסרונותיהם, וכי נלרכים
המה למוסר למרבה. כן יחזיק בכל עוז
בלימוד המוסרי, למען ישוטבו בו רבים
ותרבה יראת ה' וזכות הרבים חסיה תלויה בו.
וממילא לאט לאט לימוד המוסר ידריכהו בנתיב
הדק, והיא רפואה גשמית וגם רוחנית,
כמאמר חז"ל (יומא פ"ז) כל המזכה את הרבים
אין חטא בא על ידו:

ומה מאד תגדל מזה הלזו בעיני האדם,
לשום לבו ונפשו, להדריך בני אדם
ללימוד המוסר, להגיל נפשם משאול תחתית.
וכמאמר חז"ל (שבת קנ"א) כל המרחם על
הצרות מרחמין עליו מן השמים, ואין לך
רחמנות גדולה מלהזכיר ולעורר בני אדם ללימוד
היראה, כי אז בעיניהם יראו, ואזניהם
ישמעו, ולבבם יבינו גודל המכשלה אשר
לפניהם, וינהמו על אחריתם. לשו"ב אל ה'
יחברך, להיות סר מרע ועושה טוב, אם מעט
ואם הרבה. האדם המעורר לזה, יהיה לו
חלק נכון בכל אשר יולד מזה, להחזיק בעדן
נלחי אשר עין לא ראתהו. נלאה שכל אנושי
להקיף ולהכיר היטב כמות ואיכות מלאת הרבים,
אשר תלוה להאדם מדבר הגקלה הלזה. העמל
מעט והשכר הרבה באין ערך ושיעור, לזאת
ישים האדם עינו וכה שכלו להדבר הגדול הלזה,
אם בעל נפש הוא:

גם אם אין ילדו מהגבר עליו, (עיין
דברינו במאמרנו הקודם). ואין בידו
ללמוד יותר מחובו, וכשקיים מלאת ח"ת כראוי,
ממילא נמשך רפואתה הרוחנית לילדו, על חיזה
רופן שהוא:

אכן בעינה הגשמית, היא ההתבוננות ביראת
ה' ולימוד ההלכות, היא רפואה עלמית,
והאדם רריך להתנהג בה, כדרך רפואה חולי
הגוף, אשר לפי ערך המחלה כן ערך הרפואה
בכמות ובאיכות, כן בחולי הנפש הרפואה
הלזו תהי"סד לפי ערך המחלה, כל עוד אשר
ילדו יתקוף עליו כן ההכרח להוסיף בהתבוננות
היראה ולימוד ההלכות כנ"ל. ואם לא ישחמש
האדם ברפואה הגשמית, אזי גם הרוחנית היא
לימוד התורה, לא תחן כחה כל כך ליצר הרע
הרוחני, כהכונה ביראת האדם, אשר פעולת
הרוחנית, היא הנפש, חלוי בבעינה הגוף,
כנ"ל:

והנה האויב האורב להאדם, הוא הילר
הרע, הפועל בו, לשום לבו לאבן, לבל ירגיש
את חטאיו העלומים, לבלי יראה חסרונו,
וידיו בל העשייה חושיה, להתבונן ביראת ה',
לבקש רפואת תעלה, היא רפואה הגשמית:

לזאת ישים האדם אל לבו, לזכות את
הרבים, לעוררם להתבוננות היראה
והמוסר. כי עיני האדם פקוחות על אחרים